

QADIMGI AFINADAGI FALSAFIY RATSIONALISTIK FIKRLAR

Axmatov Shahzod Boymirza o'g'li

TDSHU Sharq falsafasi va madaniyati yo'nalishi 2-kurs magistranti

R.R.Karimov

ff.d prof. ilmiy rahbar

Annotatsiya: Ushbu maqolada Qadimgi Afinadagi falsafiy va ratsionalistik qarashlarga bag'ishlangan bo'lib, Qadimgi Afinadagi faylasuflarning asosiy tamoyillariga tayangan holda yozilgan. Maqolada faylasuflarning ham falsafiy ham ilmiy Izohlashga harakat qilingan.

Аннотация: Данная статья посвящена философско-рационалистическим воззрениям Древних Афин и написана на основе основных принципов философов Древних Афин. В статье делается попытка объяснить философов как с философской, так и с научной точки зрения.

Annotation: This article deals with the philosophical and rationalist views of Ancient Athens and is written based on the main principles of the philosophers of Ancient Athens. The article tries to explain philosophers both philosophically and scientifically.

Afinada yashovchi faylasuflarning eng qadimgisi Klazomenadan kelgan Anaksagordir. Qolgan parchalarning xabar berishicha hodisalarning kosmologik gnoseologika bilan bog'liq savollar alohida o'rin tutadi, lekin ularda hissiy idrok pardasi ortida ko'pchilik tushunmaydigan haqiqat yotadi, degan tushuncha xira ko'rinadi. Bu haqiqat shundaki, idrok etilgan o'zgarishlardan qat'iy nazar, haqiqiy dunyoda o'zgaruvchanlik yo'q. Yunonlar aytishicha: “mavjud bo'lish va halokat bor deb o'ylash noto'g'ri”¹. Chunki hech narsa vujudga kelmaydi va yo'q bo'lib ketmaydi. Lekin mavjud narsalardan ham aralashish, ham ajralish bor. Anaxagoraning dunyoqarashi Parmenid, Empedokl ta'limoti va Mileys maktabi ta'siri ostida shakllangan. Ammo o'sha davrdagi qadimgi yunon mutafakkirlarining aksariyatidan farqli o'laroq, Anaxagoras dunyoning birinchi tamoyillarini Ioniy faylasuflari singari tabiiy element deb hisoblamagan va hatto Empedokl aytganidek, bu elementlarning aralashmasi ham emas.

Anaksagor o'zi bu zarralarni “hamma narsalarning urug'i” deb atagan. Keyinchalik Arestotel bu urug'larni gomeomerizm deb atadi. Har bir gomeomerizm ba'zi bir moddalarning zarralari – yer, suv, olov, oltin, yog'och, va boshqalar. Gomeomerizm soni va bo'linishi bo'yicha cheksizdir. Boshida, deydi Anaksagor, “hammasi narsalar birga edi, ko'plikda ham, kichiklikda ham cheksiz edi. Chunki kichiklik ham cheksiz edi (cheksiz kichiklik?). Va hamma narsa birga bo'lganligi sababli, uning kichikligi tufayli hech narsa sezilmasdi”². Epistemologik jihatdan dunyo bizning qo'pol tuyg'ularimiz idrok qiladigan narsa va sabab nima ekanligini biladigan narsalar o'rtasida bo'lingan. Bizning his-

¹ Ratsionalism in Greek philosophy George Boas Johns Hopkins University Press Published 2019 Baltimore USA p 35

² The problem remains of how Anaxagoras would have measured “size.” Would it have been by volume or by weight? Or is he thinking of sensory Qualities?

tuyg'ularimiz hamma narsada mavjud bo'lgan fazilatlar aralashmasini tushunish uchun juda mo'rt. Shunday qilib, bugungi kunda rassom shuni ta'kidlashi mumkinki, agar biz uning tuvaliga lupa orqali qararak, biz sariq va mayda donalarni ko'rishimiz kerak. Ammo Anaksagorning fikriga ko'ra, voqelik to'g'risidagi hisobot biz topadigan narsalarning kelib chiqishini tushuntirishni o'z ichiga olishi kerak edi. Ibtido va halokat degan narsa yo'qligi sababli, u dunyoning boshida barcha fazilatlar aralashib ketgan degan xulosaga keldi. Kosmik tarix jarayoni biz sezadigan turli xil narsalar aralashmasidan ajralib chiqishdir. Ammo bu narsalar bir-biridan ajralmasdan oldin, hamma narsa birga bo'lganda, hatto rang ham ko'rinmas edi, chunki hamma narsaning aralashmasi, ham nam va quruq, ham issiq va sovuqning aralashmasi, va yorug'lik va qorong'ulik, undagi juda ko'p er va hech qanday tarzda bir-biriga o'xshamaydigan cheksiz narsalar massasi. Chunki boshqa narsalarning hech biri – "bu, ehtimol, boshqa sifatlar - boshqa hech narsaga o'xshamaydi. Va bular shunday ekan, biz hamma narsa bir butunga xos ekanligiga ishonishimiz kerak". Keyin ajralish qanday sodir bo'ldi? Bu yerda Anaksagor ham Empedokl kabi hech narsa «o'z-o'zidan» o'zgarishini taxmin qiladi. Ammo Empedokl sevgi va janjalning ikkita agentini jalb qilish va qaytarish uchun taqdim etgan bo'lsa-da, Anaksagor faqat bitta agentning mavjudligini taxmin qiladi, uni Nous yoki Ong deb ataydi. Endi Nous ham cheksiz, ham o'zini boshqaradi, "va hech narsa bilan aralashmaydi, lekin o'zi va o'zida yolg'iz". Unda narsalarning urug'laridan hech biri yo'q, lekin ularni tartibga keltiradigan kuchdir.³

Boshqa barcha inert, hech qanday o'zgarishlarni boshlashga qodir bo'lmagan narsalardan butunlay ajralib turadigan aqliy agentning kiritilishi qadimgi odamlar tomonidan falsafada yangi narsa sifatida ko'rilgan. Platon Sokratga ushbu tezisning Periklga ta'sirini esga soladi va u buni aytadi, "Bir paytlar kimdir kitobdan o'qiganini eshitib, Anaksagor shunday degan edi" va unda Nous hamma narsaning sababi, shuningdek, buyurtmachi ekanligi ta'kidlangan, u juda xursand bo'ldi va "sabab" so'zini shunday izohladi. Sabab barcha o'zgarishlarning maqsadini anglatadi. Agar u unga yerning tekis yoki dumaloq ekanligini ko'rsatsa, u nima uchun bu yaxshi ekanligini ko'rsatib qo'ygan bo'lardi va u boshqa sabab-oqibatni talab qilmaydi⁴.

Anaksagor "Aql"ning harakatlantiruvchi faoliyati sababiyatlimi yoki maqsadlimi? deb savol qo'yadi va unga "aql o'z holicha mavjud, u hech narsa bilan aralashib ketmagan, deb javob beradi. U yozadi: "Har bir narsada barcha narsalarning bir qismi mujassamdir. Faqat Aqlgina bundan mustasnodir.

Aql, - deya ta'kidlaydi Anaksagor, - hayotdagi barcha, katta va kichik narsalar ustidan ham hukmronlikka ega. Va Aql harakat (aylanish)ning ustidan ham hukmron bo'lgan, va dunyo dastlab boshdanoq aylanishni boshlagan... V a Aql paydo bo'lishi mumkin bo'lgan, avval mavjud bo'lgan, bugungi kundagi mavjud va kelajakda mavjud bo'ladigan narsalarning tartibini belgilab berdi, va o'zaro birbiridan ajratilgan yulduzlar va quyosh, oy, havo va efir ishtirok etuvchi ushbu aylanish demakdir. Va aynan shu aylanishning o'ziyoq ajralish (bo'linish)ni keltirib chiqardi, va zichlik siyraklikdan, issiq sovuqdan, yorug' zulmatdan va quruq ho'ldan ajratilgan. Va ko'plab narsalarning ko'plab qismlari mavjud. Biroq faqat

³ Ratsionalism in Greek philosophy George Boas Johns Hopkins University Press Published 2019 Baltimore USA p 36

⁴ Copleston F. History of philosophy. V ol.I. - New York-London-Toronto-SydneyAuckland, 2003. P.2-9.

Aqldan tashqari hech bir narsa bosh narsalardan to'liq ajratilmagan. Va Aqlning barcha ko'rinishlari o'xshash, oliylari ham, quyilari ham; hech bir narsa boshqa bir narsaga o'xshamaydi, biroq har bir alohida ajratilgan narsa mavjud va u o'zidagi mavjud eng ko'p bo'lgan zarralarning namoyon bo'lishi bilan belgilanadi⁵.

Agar biz Aqlni “s o f” desak, yoki bir kishi ikkinchisidan aqlliroq desak, bu bizni materialistlar deb atash mumkin degani emas. Anaksagor Aql kenglikda o'z o'ziga ega, deb aytgani, u Aqlni hattoki Ong va Moddiyat o'rtasidagi aniq chegara tushunchasi sifatida nazarda tutgan bo'lsa-da, Aqlni moddiy deb hisoblagan, deya ta'kidlash noo'rin. Aqlning boshqalarga tarqalmasligi nisbatan so'ngi qarashlari sirasiga kiradi. Ehtimol, bunga eng qoniqarli izoh Anaksagorning ma'naviyatga bo'lgan o'z qarashlarida moddiyat va ma'naviyat o'rtasidagi radikal farqlarni aniq tasavvur qila olmaganligidir. Biroq bundan u dogmatik materialist bo'lgan, deagn fikr kelib chiqmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Ratsionalism in Greek philosophy George Boas Johns Hopkins University Press Published 2019 Baltimore USA
2. Haqiqat manzaralari. 100 m umtoz faylasuf / Taqdirlar, hikmatlar, aforizmlar. -T.: Yangi asr avlodi. 2013
3. Y o'ldoshev S., U sm onov M., Karimov R. Qadimgi va o'lrta asr (Varbiv Yevropa falsafasi. —T.: “Sharq”, 2003.

⁵ Copleston F. History of philosophy. V o'1.1. —New York-London-Toronto-SydneyAuckland, 2003. P.68.